

Het grenzeloze van politie-idealisme

Piet van Reenen is emeritus hoogleraar Politie en Rechten van de Mens aan de Universiteit van Utrecht. Hij werkt als zelfstandig onderzoeker en adviseur. In het verleden was hij o.m. directeur van de Nederlandse Politie Academie, korpschef van Flevoland en waarnemend inspecteur-generaal voor de rechtshandhaving.

Wie het hogere in of met de politie nastreeft, is niet gemakkelijk te temmen. Het ideaal geeft vleugels, maar ook oogkleppen. En de energie die politie-idealisten ten toon spreiden om de politie te verbeteren, kan ook ongemakkelijke kanten hebben. Daarover gaat dit tweede deel van het artikel over politie-idealisme. Over die ongemakkelijke kanten.

Ik moet eerst iets terugnemen. ‘De politievakbeweging is uit de rangen der idealisten verdwenen,’ schreef ik in het eerste deel van deze beschouwing in het jubileumnummer van *het Tijdschrift voor de Politie*. Ik neem dat terug, want ik doe daar de vakbeweging mee tekort. Nog steeds streven ook binnen de politievakbonden mensen duurzaam een goede politie na. Veel politievakbondskader heeft eigen beelden bij een goede politie en zet zich daarvoor in. Het verzet van de bonden tegen de wijze van ontwikkeling van de nationale politie is op een aantal punten ingegeven door de behartiging van de belangen van de leden, maar tegelijkertijd ligt ook daar het streven naar een kwalitatief goede politie aan ten grondslag. En ook in de vakbeweging zijn groepen idealisten met de politie van de toekomst bezig. Een project als ‘De hark voorbij’ bijvoorbeeld, een initiatief van de Centrale Ondernemingsraad om professionaliteit en vrijheid van handelen terug te brengen in het uitvoerende politiewerk, is daar een goed voorbeeld van.¹

Zeloten: doelen gaan middelen heiligen

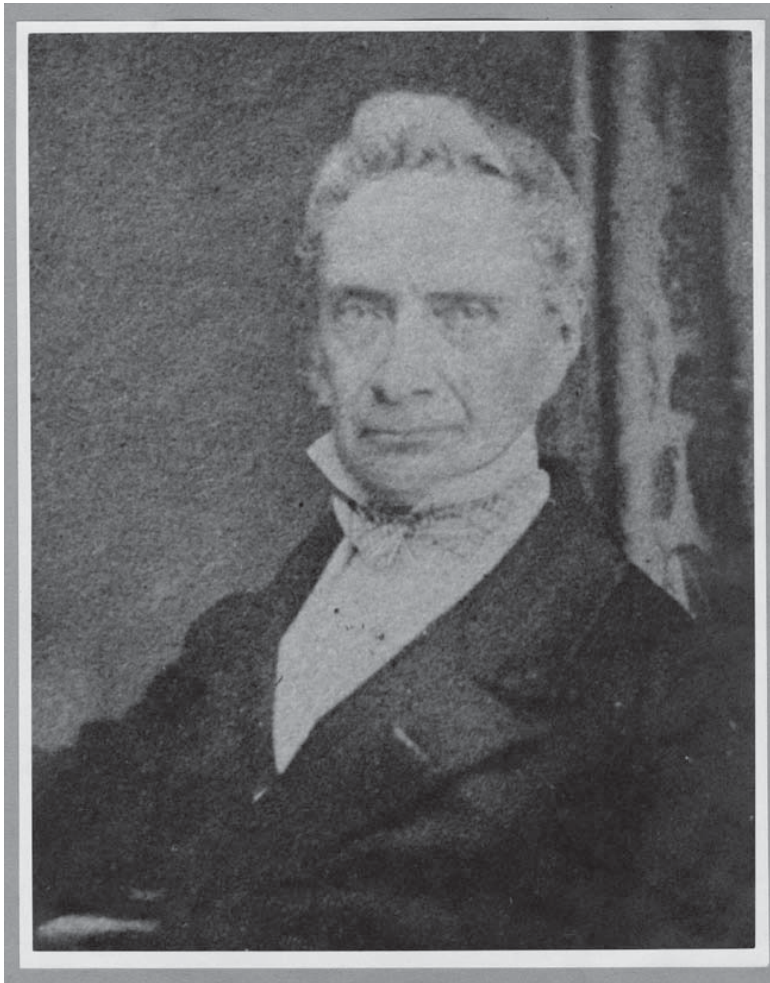
Politie-idealisme kan zich richten op rechtsstatelijke idealen, het kan zich ook afwenden van het rechtsstatelijke en zich richten op doelbereiking: het overenthousiast bestrijden van onrecht en criminaliteit. Politie mensen kunnen zo gefascineerd raken door criminaliteit die ze diep raakt, dat ze geen grenzen meer willen kennen of andere dan wettelijke grenzen ontwerpen om dat kwaad te bestrij-

den. Gedrevenheid is een kenmerk van goede rechercheurs, en het gevaar van overdrijving ligt daar steeds op de loer. Soms wordt het doel zo heilig dat mensen de beperkingen die ze daarbij opgelegd hebben gekregen, opzij schuiven. Zelotisme, zo kun je het noemen, neemt verschillende vormen aan en per definitie gaan mensen daarbij over de schreef. Fijnaut beschreef vormen van zelotisme in zijn studie van de zaak-François. Deze man, lid van de voormalige Belgische Rijkswacht en van het Nationaal Bureau voor Drugs (NBD), werd door de rechtbank moreel idealisme en politieke eierzucht verweten bij de bestrijding van drugshandel, toen hij terechtstond voor een aantal strafbare feiten verband houdend met infiltratie in criminele groepen en de doorlating van verdovende middelen (Fijnaut 1983). Je zou daarnaast in de terugblik kunnen zeggen dat ook de Deltamethode waaruit de IRT-affaire in ons land voortkwam, een vorm van zelotisme is geweest: het opzichschuiven van de beperkingen van de tot dan toe toegestane methoden om de kort daarvoor ontdekte internationale georganiseerde misdaad effectief te bestrijden. Er was ‘een klimaat [ontstaan] waarin de noodzaak van hardere bestrijding van criminaliteit, “de missie”, overheersend is geworden en niet de vraag wat in de rechtsstaat acceptabel is en wat niet”. (Bovenkerk 1996, 14). Zelotisme is een gevaar dat steeds op de loer ligt wanneer een beroep wordt gedaan op de idealen van politiemensen om schokkend onrecht te bestrijden.

Andere wereld

Zeloten, ik kwam ze voor het eerst ver weg van Nederland tegen in Brazilië; een volstrekt andere wereld dan die van de politie in Nederland en een extreem voorbeeld, maar helder in zijn zuiverheid van zelotisme. Politie mensen daar, vaak zelf afkomstig uit arme wijken in grote steden, voelden zich machteloos in hun pogingen het begin van succes te boeken in de strijd tegen drugsbendes die de favela’s terroriseerden, en bonden de strijd aan met zulke groeperingen. Sommigen deden dat in heel extreme vorm; door het liquideren van leden van criminele bendes. Soms opereerden die politiemensen in groepen, soms als *lone wolfs* en vooral onder die laatste vind je de zeloten. In Europa zijn beschrijvingen van zulke praktijken onbekend en ze staan ver af van de ethiek en de praktijk van de politie in ons land, maar het basismechanisme is identiek: er geschiedt kwaad dat ten koste van bijna alles bestreden

» *Gedrevenheid is een kenmerk van goede rechercheurs, het gevaar van overdrijving ligt steeds op de loer*

Dr. H. Provó Kluit.

moet worden, maar de middelen zijn ontoereikend, de bevoegdheden veel te beperkt. De idealist, die het onrecht niet kan verkroppen, verbreekt zijn boeien en gaat het kwaad te lijf.

Ik kom ze (je zou zeggen natuurlijk) niet tegen in Nederland, dit type zeloten. Het kan een kwaliteit zijn van de Nederlandse politie; een ethisch hoogstaande organisatie, hoop je. Maar het kan ook zo maar zijn dat die ethiek samenhangt met de relatief comfortabele positie waarin dit land verkeert: een nog steeds betrekkelijk zakelijke politiek, bestuur dat er op is gericht om problemen beheersbaar te houden, een hoge welvaart en een politie die goed uitgerust en opgeleid is en niet te zeer wordt opgezadeld met allerlei onhanteerbaar maatschappelijk ongerief (Van Reenen 2010). Het is de vraag of die hoge ethiek in stand blijft onder voor de politie ongunstige en ongunstig blijvende maatschappelijke verhoudingen en falende hantering van economische en sociale problemen. Ik ben er niet gerust op.

Politisierend idealisme

Idealisme dat van binnenuit bouwt aan een betere politie en dat rechtsgerelateerde waarden of doelbereiking als uitgangspunt neemt voor haar streven, is in principe a-politiek. Het erkent het primaat van de politiek en de onderschikking aan regering en parlement, zo fel als het streven ook kan zijn. Het is een idealisme van ambtenaren. Er zijn echter vormen van idealisme die over die beperking heen springen. Die de politiek betrekken in hun politieke idealen. Problematisch wordt die combinatie wanneer het idealisme van de politieambtenaar als politieman zich mengt met politieke idealen. De rollen van politieambtenaar en politiek activist raken vermengd en de politieke neutraliteit (instrumentaliteit is wellicht een beter begrip) van de

» *Blijft die hoge ethiek in stand onder voor de politie ongunstige maatschappelijke verhoudingen?*

politie, waarop je hoopt en waarop ons systeem is gebaseerd, verdwijnt. Want dat is de essentie van de ondergeschiktheid aan het bevoegd gezag: een a-politieke beroeps-politie die wordt aangestuurd vanuit bevoegde politieke en bestuurlijke gremia en via die lijn politiek verantwoording aflegt voor het handelen van de politie.

De koninklijke weg naar de politiek

Provó Kluit was ver in het verleden de eerste en een van de weinigen die consequenties trok uit zijn falen om vanuit de politie diezelfde politie systematisch te veranderen. Halverwege de negentiende eeuw bepleitte hij als directeur van politie vanuit Amsterdam een burgerlijke nationale politie voor het hele land. Tevergeefs, hij kreeg geen gehoor. Hij koos de koninklijke weg, nam ontslag en slaagde er in als volksvertegenwoordiger in de Tweede Kamer gekozen te worden. Doel: een nationale politie bevechten tegen het verzet en de dominantie van Thorbecke en zijn geestverwanten, met hun schets voor een staatskundige structuur van Nederland waarin een nationale politie niet paste. Thorbecke won, Provó Kluit mislukte in zijn missie, de nationale politie kwam er niet.

Politie-idealisme kan een politieke route kiezen. Dat kan mooi zijn wanneer de positie van waaruit dat gebeurt helder is, wanneer de politieman of -vrouw ontslag neemt en in een andere hoedanigheid in de politieke arena verdergaat. Dat deed Provó Kluit. Dat deed ook in de jaren zestig een politieman uit het Gooi die een politieke partij oprichtte vanuit het perspectief van de politie. Het is nooit iets geworden met die partij, maar het initiatief was legitiem.²

Nieuwe politieke orde

Een tweede voorbeeld van politiserend politie-idealisme dateert uit de periode van vóór en in de Tweede Wereldoorlog.

Razzia Amsterdam-Oost, 20 juni 1943.

Meershoek beschrijft de opkomst in het interbellum van een groep moderniserende politieambtenaren, die het voortouw neemt in de ontwikkeling van de destijds gefragmenteerde politie (Meershoek 2013). Het waren de politie-idealisten die vaak, tegen weerstand van collega's in, voortbouwden op het werk van de korpsschefs en commissarissen van het begin van de eeuw. Mensen als Schreuder, met Den Hartog oprichter van *het Tijdschrift voor de Politie* en schrijver van een politieleerboek; Cohen, die de verkeerspolitie ontwikkelde; en Beekman, die zich meer op de administratieve kant van de politie richtte. Zij beijerden zich ook in hun vrije tijd om de politie te verbeteren. Ze oriënteerden zich daarbij sterk op de politieke ontwikkelingen in Duitsland, dat in die tijd op politiegebied vooraanstaand was. Toen nazi-Duitsland Nederland binnenviel en bezette, gaf dat deze idealisten een mogelijkheid hun idealen te verwezenlijken. Daarmee ontstond ook het politieke moment in hun tot dan toe perfect binnen de rechtsorde passende streven. Dat moment bestond niet uit de vraag of zij in politiedienst zouden blijven na 1940, maar het kwam toen hen de mogelijkheid werd gegeven hun idealisme in dienst

te stellen van de opbouw van een Duits politiestelsel. Schreuder haakte in de loop van 1941 af toen hem werd gevraagd of hij een nationale politieopleiding naar Duits model wilde opzetten. Den Hartog, Beekman en Van den Burg gingen door en werden lid van de Nationaal Socialistische Beweging. Cohen werd als jood ontslagen en overleefde met moeite de oorlog. Den Hartog spande zich tot het eind van de oorlog in om de politie in het Duitse model en in haar ideologie te persen. Beekman werd een van de oprichters van Rechtsfront, een van de beroepsverenigingen van de NSB. Hij moet al voor de oorlog gesympathiseerd hebben met de NSB. Van den Burg nam een aanbod van de Duitse bezetter aan om een nationale recherschool op te richten. Na de oorlog werden ze ontslagen, enkelen kregen gevangenisstraf.

Zo kan politie-idealisme politiseren. Een nieuwe politieke orde kan, wanneer politiemensen gevraagd wordt om daarin de nieuwe politie op te bouwen, een professionele verleiding zijn; eindelijk een gelegenheid om dat te realiseren wat men altijd al wilde, maar niet voor elkaar kon krijgen. Het is daarnaast een ideologische en morele valkuil, een voorbeeld van een idealistische weg die doorgaans niet zo koninklijk eindigt als hij begon.

» *Een nieuwe politieke orde kan een professionele verleiding zijn: eindelijk de gelegenheid...*

Autoritair idealisme

Mensen als Cohen en Schreuder zochten wegen om de politie te verbeteren. Voor de echte politieke idealisten begint politie-idealisme niet bij het streven naar een betere politie binnen de bestaande orde, maar bij een politieke ideologie die vervolgens ook tot een andere politie moet leiden. Dat is een verschil met een deel van de vooroorlogse idealisten die ik hiervoor opvoerde; die niet door de weerstand binnen de politiekorpsen heen kwamen in de periode vóór 1940 en die in de komst van de bezetters kans zagen hun in eerste instantie professionele interesse en plannen te

realiseren. De gedachtegang dat dat kón, is terugkijkend licht naïef, maar het is anders dan dat van de idealisten van een andere politieke orde ter linker- of ter rechterzijde. Die laatsten hielpen de politie van de nieuwe orde daadwerkelijk te realiseren.³ Hier manifesteerde dat zich in eerste instantie in de NSB. Ook politiemensen waren lid van die politieke beweging. Dat idealisme ging ondergronds toen in 1933 het lidmaatschap van de NSB verboden werd voor ambtenaren en dus ook voor politiemensen.

Douwe Bakker

Datzelfde jaar werd Douwe Bakker, een Amsterdamse politiemans, met een aantal van zijn collega's lid van de NSB. Dat was dus maar voor enkele maanden, tot de regering het lidmaatschap verbood. Hij bleef, overtuigd van het nationaal-socialistische gedachtegoed, wel lid van een van haar mantelorganisaties. In 1940 trad hij opnieuw toe en was hij de drijvende kracht achter de oprichting van het Rechtsfront, de beroepsorganisatie voor politieambtenaren van de NSB. Hij hield de bezetter op de hoogte van de ontwikkelingen in het Amsterdamse politiekorps. Na de Februaristaking werd Bakker belast met de oprichting van het Bureau Inlichtingendienst, een politieke recherche die voornamelijk bestond uit Duitsgezinde rechercheurs. Het bureau werkte voor de Sicherheitspolizei, richtte zich aanvankelijk op opsporing van de illegaliteit en later het opsporen van joden, en ging daarnaast ook de gangen na van politiemensen. Na de oorlog werd Douwe Bakker aangehouden en veroordeeld tot enkele jaren gevangenisstraf (Meershoek 2013).

Het autoritaire politieke politie-idealisme van de bezettingstijd was, terugkijkend, idealisme van een kleine groep.⁴ Vormen van collaboratie kwamen veel vaker voor en in dat opzicht is de geschiedenis van het grootste deel van de politie in de Tweede Wereldoorlog nog steeds een ongemakkelijk onderwerp. Maar ook degenen die hun opleiding in 'de Schalkhaar', het politieopleidingscentrum van de Duitsers, volgden waren voor het merendeel pragmatici. De echte idealisten kwamen terecht in de afdelingen die zich actief met de opsporing van illegaliteit en van joodse onderduikers bezighielden. Eigenlijk vindt je geen Nederlandse politiemensen die nadachten over wat een ontwerp van een nazistische politie zou inhouden. Er was daartoe geen ambitie en wellicht geen capaciteit.

Links politiek idealisme⁵

Er is opvallend genoeg wel iets bekend van politiemensen die lid waren van rechts-radicalen bewegingen, maar niet van politiemensen die openlijk of in het geheim lid waren van links-radicalen groeperingen. Er kan bij gebrek aan gegevens alleen gespeculeerd worden over de verklaring voor dit fenomeen. Het is mogelijk dat politiemensen zich meer

aangetrokken voelen tot conservatief politiek gedachtegoed dan tot socialistische of communistische idealen en dat de kans op rechts-radicalisme alleen om die reden al groter is. Een tweede verklaring is de effectiviteit van de verbodssystemen. Ter rechterzijde was in de jaren dertig via het ambtenarenverbod rechts-radicalisme binnen de politie ontmoedigd. Ter linkerzijde van het politieke spectrum werd het politieke idealisme binnen de politie afgevangen door het verbod op het lidmaatschap van revolutionaire en radicaal-socialistische bewegingen (waaronder tijdelijk de SDAP). Via de infiltratie van de BVD na de oorlog in veel communistische organisaties kon de naleving van dat verbod ook effectief gecontroleerd worden. Er waren overigens vermoedelijk nauwelijks politiemensen met communistische idealen.⁶ Lidmaatschap van de PSP, verder ging het links-radicalisme niet van politiemensen en daarbij betrof het, voor zover ik weet, slechts een enkeling.

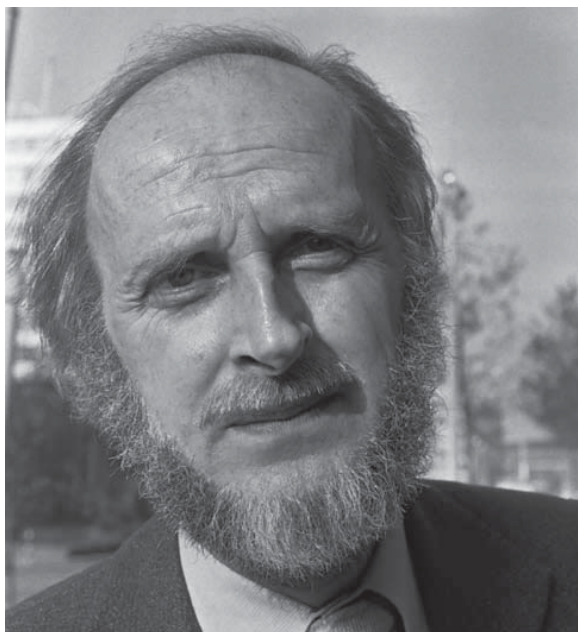
Bouwe Kalma

Bouwe Kalma was er een. Kalma was een Rotterdamse politiemans die in de jaren vijftig betrokken was bij de 'Derde Weg', een beweging die niet wilde kiezen voor Washington of Moskou. Hij was de eerste politieambtenaar die openlijk lid werd van de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP), een lidmaatschap waartegen formeel niets in te brengen was. Het was ongebruikelijk, maar zijn goed recht.

Kalma demonstreerde in de jaren zestig mee met de PSP tegen apartheid in Zuid-Afrika, Franco in Spanje en de oorlog in Vietnam. Bezorgd over het lot van leden van de Rote Armee Fraktion scandeerde hij najaar 1977 voor het Duitse consulaat de leuze: "Hun strijd, onze strijd, internationale solidariteit!"

De beer was los, RAF-leden hadden juist in die periode in Utrecht een politiemans doodgeschoten. Politiemensen eisten het ontslag van Kalma. Burgemeester Van der Louw hield het bij een berisping. Maar toen Kalma het geboortekaartje van baby-Kranenburg kreeg thuisgestuurd, het (wees)kind van de gedode Utrechtse politiemans, hakte hij zelf de knoop door en vertrok. Minister Hans Wiegel van Binnenlandse Zaken kende hem *sans rancune* wachtgeld toe.

Foto: Hans Peters, Anefo (Nationaal Archief)

'Inspecteur Kalma spreekt met burgemeester Van der Louw i.v.m. zijn deelname aan demonstratie tegen dood RAF-leden.' – 10 november 1977

Ik heb in de jaren zeventig menige discussie met Bouwe Kalma gevoerd. Een hoffelijke en tegelijkertijd principiële man, die de dialoog steeds en immer zacht sprekend aanging, maar die ook van geen compromis wilde weten. Onze discussies gingen over de mogelijkheid – wat mij betreft de onmogelijkheid – van een geweldloze politie, en over de onwenselijkheid – wat mij betreft – van de vermenging van politieke en politieke idealen.

Kalma was mij zeer sympathiek, maar wat mij betreft ook buiten de orde. Aan de andere kant agendeerde hij in ieder geval bij mij wel de vraag naar de mogelijkheden om in de praktijk in de richting van het pacifistische ideaal te komen. Hoe weinig gewelddadig kan de politie worden? Een discussie die ook binnen de politie later zijn weerslag vond, bijvoorbeeld door de publicatie met de veelzeggende titel *Niet alleen met stok en steen* (Dijkhuis 1980). Ook *Politie in Verandering* verwoordde een streven om zover mogelijk weg te blijven van 'heilloze repressie'. In dat opzicht kreeg het radicale idealisme van Kalma wel een 'light'-vervolg binnen de politie.

Tot slot

Voor alle leden van radicale politieke bewegingen heeft eigenlijk hetzelfde gegolden: hun politieke idealen zouden een fundamenteel andere politie als gevolg moeten hebben, een politieke politie per definitie, die een politieke ideologie zou dienen. Nationaal-socialistische en communistische politiestructuren lijken volstrekt niet op democratische. Sommigen van de idealisten binnen de politie waren zich daarvan bewust en deden weloverwogen mee aan de vormgeving van een dergelijke politie. Voor de meer naïeven onder hen was het een verrassing

Voor een pacifistische politie geldt dat niet, die lijkt niet op totalitaire systemen. Maar pacifisme strookt niet met de grondslagen van statelijke systemen zoals we die kennen; een politie gebaseerd op zo'n streven is niet verwerpelijk,

maar onmogelijk. Al met al is het politieke politie-idealisme hier een marginaal verschijnsel. Het valt weg tegen de achtergrond van de grote groep politiemensen die, in het verleden en nu, duurzaam aan een betere politie hebben gewerkt.

Ik herhaal het tot slot: Idealisten vormen met de energie die zij opbrengen, de intellectuele input die ze leveren en het voorbeeld dat zij vormen voor anderen, een fenomeen dat van belang is voor de politie. Het zijn *change agents* bij uitstek. Het zijn ook mensen die voorbeelden zijn voor anderen, rolmodellen. Het is de moeite waard om meer systematisch aandacht aan deze categorie mensen te besteden. Dit is een eerste bescheiden aanzet daartoe. <<

Literatuur

- Bovenkerk, F.(red). (1996), *De Georganiseerde criminaliteit in Nederland*, Deventer.
- Dijkhuis, G. (1982), *Niet alleen met stok en steen*, Den Haag.
- Fijnaut, C. (1983), *De zaak-François*, beschouwingen naar aanleiding van het vonnis, Antwerpen.
- Meershoek, A.J.J. (2013), 'Een politieke vernieuwing die vruchten afwierp, vastliep en ontspoorde', in: *Proces, Tijdschrift voor strafrechtpleging*, 2013, nr. 3.
- Meershoek, A.J.J. (1999), *Dienaren van het Gezag, De Amsterdamse Politie tijdens de Bezetting*, Amsterdam.
- Reenen, P. van (2006), 'Politie-idealisme', in: G. Leistra, P. van Reenen, *Portret van de Politie*, Amsterdam.
- Smeets, J. (2007), *De Geschiedenis van de Nederlandse Politie, verdeeldheid en eenheid in het Rijkspolitieapparaat*, Amsterdam.
- Reenen, P. van (2010), 'From policing the garbage can to garbage can policing' in: *Policing and Society: An International Journal of Research and Policy, Volume 20, Issue 4, 2010*
- Wal, R. van der (2007), *De Geschiedenis van de Nederlandse Politie, de vakorganisatie en het beroepsonderwijs*, Amsterdam. *International Journal of Research and Policy, Volume 20, Issue 4, 2010*
- Wal, R. van der (2007), *De Geschiedenis van de Nederlandse Politie, de vakorganisatie en het beroepsonderwijs*, Amsterdam.

Noten

- 1) <http://www.corpolitie.nl/actueel/uitleg-over-de-hark-voorbij/>
Ik herinner me die poging van destijds, maar kan hem in kranten niet meer terugvinden. Ik heb geen naam van de oprichter kunnen vinden noch de naam van de politieke partij.
- 2) Het opvallende is dat, terugkijkend, Fijnaut opmerkt dat de periode van de Duitse bezetting ook de periode was waar in het politiebestedel een aantal belangrijke

verbeteringen werd gerealiseerd die ook daarna in stand bleven. De korpschefs die in de oorlog met een NSB-achtergrond de vooroorlogse chefs gingen opvolgen, vormen een aparte maar diverse categorie. Ik laat ze hier buiten beschouwing.

3) Deze paragraaf is voornamelijk ontleend aan: H.Smeets, Een pacifistische politie-agent, wars van geweld: Overleden Bouwe Kalma 1924-2011, *NRC Handelsblad*, 9 juli

2011, en de herinnering van de auteur.

4) Guus Meershoek meldt dat hij in het bezit is van een dagboek van een vooroorlogse, Amsterdamse inspecteur die communist naar overtuiging was, J. Kamp. Hij schreef over wat hij las: Rosa Luxemburg en andere Duitse communistische literatuur, maar gaf van zijn overtuiging buiten kleine kring geen blijk. Hij is kort na de oorlog afgezwaaid.

»» *Idealisten zijn
change agents bij uitstek*